

KAM REIKIA ISTORIJOS DIDAKTIKOS ISTORIJOS (NE PEDAGOGIKOS) STUDIJOSE?

Rūta Šermukšnytė

Docentė, daktarė
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
El. paštas: ruta.sermuksnyte@if.vu.lt

Santrauka. Straipsniu* siekiama atsakyti į klausimą, kam reikia istorijos didaktikos istorijos (ne pedagogikos) studijose? Straipsnis pradedamas egzistuojančių didaktikos ir istorijos didaktikos sampratų, jų kaip akademinų disciplinų statuso apibrėžtimis. Toliau dėmesys sutelkiamas į vokiškąją istorijos didaktikos programą, pažintis su kuria lėmė tam tikras permainas Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studijų programose. Straipsnis baigiamas vokiškų idėjų recepcijos šio fakulteto studijose aptarimu. Tyrimo naujumas yra, kad tai: 1) pirmas nuodugnus bandymas mokslškai legitimuoti istorijos didaktikos dalyko dėstymą istorijos studijose; 2) Lietuvoje gajos tradicijos istorijos didaktikos tyrimus atriboti nuo istorinės sąmonės, istorinės kultūros, atminties ir pan. studijų kvestionavimas.

Reikšminiai žodžiai: istorijos didaktika, istorijos studijos, istorijos mokymas ir mokymasis, istorinė sąmonė, istorinė kultūra.

Keywords: history didactics, history studies, history teaching and learning, historical consciousness, historical culture.

Įvadas

Nepriklausomybės pradžioje lietuviškajai akademinėi istoriografijai buvo būdinga ne tik sovietinės istoriografijos kritika, „baltų dėmių“ šalinimas, naujų temų bei metodologijų atradimas, bet ir istorikų (ir istorinės sąmonės problematika užsiimančių sociologų) dėmesys istorijos didaktikos proble-

momams. Pažymėtina, kad istorijos didaktika buvo suaktualinta pirmiausia ne kaip praktinė veikla bendrojo ugdymo mokyklose, o kaip konceptuales klausimus gvildinanti disciplina. Tai liudija tarpdisciplinarių ir tarptautinių konferencijų „Sovietinė istoriografija: ideologiniai ir teoriniai kontekstai“ (1995 m.)¹, „Istoriografija ir atvira visuomenė“ (1996 m.)² kai kurie pranešimai, švietimo studijoms skirtas leidinys „Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika“³. Tačiau praėjus beveik 20 metų nuo šių

* Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Teaching History at the University – Ideas, Problems and Challenges“, vykusioje 2017 m. lapkričio 15–16 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. Autorė dėkoja konferencijos dalyviams už aktualius klausimus ir konstruktyvius pasiūlymus, o anoniminiams recenzentams – už itin vertingas pastabas.

¹ A. Bumblauskas, N. Šepetys, 1999.

² U. Becher, A. Bumblauskas, J. Rüsen, 1998.

³ A. Poviliūnas, 1997 a.

reikšmingų leidinių pasirodymo istorijos didaktikos specialistas Benediktas Šetkus straipsnyje „Istorijos didaktika Lietuvoje: jos raida ir nūdienu“ konstatavo, kad istorijos didaktikos problemas analizuojančių specialistų Lietuvoje „tik vienas kitas“⁴. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad itin mažai istorijos didaktikos baruose yra nuveikę akademinės istorikų bendruomenės atstovai. „Keletas iš jų yra istorijos vadovėlių ar kitų mokymo priemonių autoriai, tačiau tik vienetai yra tų, kurie yra atlikę bent nedidelės apimties tyrimą, istorijos mokymo patirties apžvalgą ar kt. bei paskelbę publikacijų“⁵, – teigia tyrinėtojas. Jo manymu, esminė to priežastis – nuoseklių istorijos didaktikos studijų aukštosiose mokyklose stoka (išimtimi laikytinos Vilniaus pedagoginio universiteto / Lietuvos edukologijos universiteto pedagoginės studijos⁶). Patenkinama, B. Šetkaus žodžiais tariant, lietuviškosios istorijos didaktikos būklė, mūsų nuomone, yra viena iš mokyklinės istorijos problemų priežasčių. Tikėtina, kad ilgalaikės istorijos mokymo Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose problemos sietinos ne tik su švietimo sistemos spragomis, istorijos švietimą reglamentuojančių dokumentų netobulumu ir t. t., bet ir su istorijos didaktikos kaip akademinės disciplinos nepajėgumu pateikti mokliškai svarių problemų sprendimų. Šį „vakuumą“ užpildo viešojoje erdvėje (žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose, įvairiuose forumuose, seminaruose ir pan.) pavienių mokytojų pateikiami istorijos mokymo problemų sprendimo „receptai“,

⁴ B. Šetkus, 2014.

⁵ B. Šetkus, 2014, p. 49.

⁶ Šių studijų istorija trumpai pristatyta: S. Stašaitis, 2002 b.

kurie daugiausia remiasi pedagogų asmenine patirtimi, bet ne moksliniais tyrimais. Atrodytų, kad lietuviškoji istorijos didaktika yra tokioje situacijoje, kokioje iki XX a. aštunto dešimtmečio buvo vokiškoji istorijos didaktika. Tai rinkinys visuotinių ir konkrečių įsitikinimų, taisyklių ir patirčių, nurodymų, kaip elgtis, mokslinių ir nemokslinių elementų⁷.

Daroma prielaida, kad istorijos didaktikos nuoseklaus dėstymo Lietuvos universitetuose atsiradimas galėtų būti istorijos didaktiką atnaujinantis impulsas. Atsižvelgus į tai, keltini nauji klausimai: kam galėtų būti reikalinga istorijos didaktika istorijos (ne pedagogikos) studijose? koks šios istorijos didaktikos turinys? kokia turi būti istorijos didaktikos kaip dėstomojo dalyko vieta ir sąsajos su istorijos studijomis?⁸ kuo ji galėtų prisidėti prie istorijos didaktikos kaip akademinės disciplinos stiprinimo? Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, pirmoje straipsnio dalyje apibrėžiamos egzistuojančios didaktikos ir istorijos didaktikos sampratos, jų kaip akademinų disciplinų statusas. Antroje ir trečioje straipsnio dalyse dėmesys sutelkiamas į vokiškąją istorijos didaktikos programą, pažintis su kuria lėmė tam tikras permainas Vilniaus universiteto (VU) Istorijos fakulteto studijų programose. Tiesa, vokiškoji istorijos didaktikos programa lietuviškajai auditorijai gana detalai buvo pristatyta Jørno Rüseno⁹, Alfredo Bumblausko¹⁰, Arūno

⁷ Plačiau apie tai žr. J. Rohlfes, 1986, S. 12–13.

⁸ *Istorijos studijos* šiame straipsnyje suvokiamos pačia bendriausia prasme – kaip į įvairias temines, chronologines, tarpdisciplinines praeities rekonstrukcijas ir šių rekonstrukcijų dekonstrukcijas orientuotos universitetinės studijų programos.

⁹ J. Rūsenas, 1997.

¹⁰ A. Bumblauskas, 1997.

Poviliūno¹¹ tekstuose. Tačiau XX a. paskutinio ketvirčio istorijos didaktikos identifikavimosi schemas, kurias atpažįstame minėtuose straipsniuose, XX–XXI a. sandūroje patyrė tam tikras transformacijas. Be to, minėtuose tekstuose vokiškoji istorijos didaktikos tradicija stokoja žvilgsnio iš lyginamosios perspektyvos, leidžiančios suvokti, kuo ji yra savita, palyginti su kitomis istorijos mokymo(si) pažinimo tradicijomis. Vokiškųjų idėjų recepcija ir jų aktualumas VU Istorijos fakulteto studijose nuodugniausiai aptariami paskutinėje, ketvirtoje, straipsnio dalyje. Šios dalies reikalingumas grindžiamas siekiu pristatyti išskirtinį istorijos didaktikos kaip dėstymo dalyko atvejį, įvardyti su juo įgyvendinimu susijusias problemas.

Išvardytiems dalykams tirti pasitelkiami didaktikos, istorijos didaktikos sampratas aptariantys užsienio ir Lietuvos autorių tyrimai, vadovėliai, žinytai, viešai prieinami užsienio ir VU archyve saugomi istorijos studijų programų pavyzdžiai.

Bandymai moksliskai legitimuoti tam tikrų studijų / dalykų plėtojamą lietuviškose aukštosiose mokyklose yra sulaukę Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų atstovų dėmesio. Išskirtinas filosofo ir sociologo Mariaus Povilo Šaulausko metodologiniams informacinės visuomenės studijų profiliams skirtas tyrimas¹², politikos filosofo Alvydo Jokubaičio mėginimas apibrėžti politikos filosofijos kaip disciplinos savitumą¹³ ir A. Bumblauskos bei Justinos Poškienės bendrojo universitetinio lavinimo Vilniaus universitete kri-

tinė analizė¹⁴. Manytume, kad pastarojo tandemo teiginys, jog „<...> šis tekstas bus aktualus ir „Lietuvos istorijos studijoms“, nes jo turinys gali nusakyti ne tik bendrųjų istorijos studijų, bet ir konkrečiai Lietuvos istorijos studijų šiandieninę situaciją ir aplinkybes <...>¹⁵“, gali būti „pasiskolintas“ ir šio straipsnio aktualumui pagrįsti. Be to, akstiną imtis šio tyrimo suteikė VU Istorijos fakultete 2017 m. lapkričio 15–16 d. vykusią tarptautinę Švedijos ir Lietuvos mokslininkų konferenciją „Istorijos dėstymas universitete – idėjos, problemos ir iššūkiai“¹⁶. Šis straipsnis – tai konferencijoje skaityto pranešimo „Kam istorijos didaktika reikalinga istorijos (ne pedagogikos) studijose?“¹⁷ pagrindu papildytas ir lietuviškajai auditorijai pritaikytas tyrimas. Reikia pažymėti, kad kam reikalinga istorijos didaktika socialiniams mokslams, jau atsakė sociologas A. Poviliūnas¹⁸. Jo manymu, su istorijos didaktika susijęs „istorijos ir istorinės sąmonės sąsajų svarstymas drąsina pačią sociologiją aktyviau imtis ir sociologijos didaktikos“¹⁹. Paminėtinas ir šio straipsnio autorės bandymas svarstyti istorijos didaktikos ir muzeologijos sąveikos galimybes²⁰.

¹⁴ A. Bumblauskas, J. Poškienė, 2012.

¹⁵ A. Bumblauskas, J. Poškienė, 2012, p. 164.

¹⁶ Apie šios konferencijos dalyvius ir pranešimų temas žr. International conference „Teaching History at the University – Ideas, Problems and Challenges“, 2017.

¹⁷ Pranešimo ir kartu šio straipsnio formuluotę inspiravo kai kurių istorijos didaktikos modulio studentų atsakymai į mano klausimą „Kokias asociacijas jums kelia žodžių junginys „istorijos didaktika“? Drąsiai kartais atsako, kad neigiamas. Jie „didaktika“ sieja su mokykla ir nesupranta, kam jiems reikalinga istorijos didaktika istorijos (ne pedagogikos) studijose.

¹⁸ Žr. A. Poviliūnas, 2013.

¹⁹ A. Poviliūnas, 2013, p. 202.

²⁰ Žr. R. Šermukšnytė, 2008.

¹¹ Žr. A. Poviliūnas, 1997 b; A. Poviliūnas, 1996.

¹² M. P. Šaulauskas, 2000.

¹³ A. Jokubaitis, 2007.

1. Problemos ištakos: didaktikos ir istorijos didaktikos sampratų daugiareikšmiškumas

Lietuviškuose pedagogikos, edukologijos, didaktikos vadovėliuose bei žinyuose didaktika apibrėžiama kaip pedagogikos mokslo šaka, tirianti mokymą(si): jo tikslus, procesą, mokymo(si) turinį, formas, metodus. Taigi, tai mokymo(si) teorija²¹. Pats didaktikos terminas siejamas su vokiškosios kultūros arealu ir pirmiausia – teorinės didaktikos pradininko Jano Amoso Komenskio (Comenius) veikalu „Didactica Magna“²². Tiesa, reikia pažymėti, kad J. A. Komenskis didaktiką traktavo veikiau kaip mokymo meną (vok. *Lehrkunst*), o didaktikos sumokslinimas prasidėjo daug vėliau ir siejamas su intelektualistinės didaktikos pradininko Johano Friedricho Herbarto vardu²³. Tačiau tai, kad didaktikos terminas nėra visur vienodai suprantamas ir plačiai vartojamas, atskleidžia Suomijos edukologijos specialisto Pertti Kansaneno tyrimas. 1995 m. lygindamas vokiškąją didaktiką (vok. *deutsche Didaktik*) ir mokymo tyrimus (angl. *research on teaching*) Amerikoje jis teigia, kad didaktikos terminas, siejamas su pedagogikos terminu, yra vartojamas vokiškai kalbančiose ar kultūrinius ryšius su Vokietija palaikančiose, t. y. Centrinės Europos ir Skandinavijos, šalyse. Jo teigimu, didaktikos terminas edukacijos srityje faktiškai nežinomas bent jau anglakalbėse ir prancūzakalbėse šalyse²⁴. Tačiau tai nėra

vien skirtingo pavadinimo, bet ir skirtingo turinio ir statuso problema. Didaktika, matoma kaip pedagogikos subdisciplina, remiasi vokiška *Geisteswissenschaften* tradicija, daug dėmesio skiria teorinei ir metodologinei refleksijai, o mokymo tyrimai tėra viena iš daugelio jos šakų. Britiškoje ir amerikietiškoje akademinėje tradicijoje didaktika nėra išsiskyrusi kaip atskira tyrimo sritis, pačioje edukacijos sąvokoje telpa labiau į empiriką orientuoti mokymo tyrimai, mokymo ir mokymosi problemos²⁵.

Panašią situaciją istorijos didaktikos sampratos srityje atskleidė 1986 m. Nyderlandų universiteto istorijos didaktikos specialistas Pietas F. M. Fointaine'as²⁶. Gavęs iš 21 šalies (Nyderlandų, Vokietijos, Jungtinės Karalystės, Japonijos, Suomijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Švedijos, Norvegijos ir kt.) atstovų atsakymus į klausimą „Kas yra istorijos didaktika?“, jis konstatavo nuomonių įvairovę. Anglakalbiams atstovams istorijos didaktikos sąvoka nepriimtina, nesuprantama ar turinti neigiamą konotaciją, todėl jie siūlo vartoti istorijos mokymo sąvoką. Vokietijos ir jai artimų šalių (Suomijos, Nyderlandų) atstovai akcentuoja istorijos didaktiką kaip discipliną ar veiklos lauką, kurio dėmesio centre – komunikacijos (taip pat ir mokymo) tarp istorijos ir šiuolaikinių žmonių klausimai, istorinės sąmonės fenomenas. Tuometinės sovietinės Lenkijos atstovas istorijos didaktiką tapatino su istorijos mokymo mokykloje tyrimais.

Lietuvoje dėl apverktinos istorijos didaktikos disciplinos būklės turime tik keletą lietuviškosios istorijos didaktikos is-

²¹ Plačiau žr. L. Jovaiša, 2001, p. 79; J. Vaitkevičius, 2001; S. Stašaitis, 2002 a, p. 6; L. Jovaiša, 2007, p. 56.

²² Žr. P. Kansanen, 1999, p. 22–23; B. Rese, 1995, S. 27. Lietuviškas J. A. Komenskio veikalas „Didactica Magna“ vertimas: J. A. Komenskis, 1975.

²³ Žr. B. Rese, 1995, S. 27.

²⁴ P. Kansanen, 1999, p. 23. Taip pat žr. B. Rese, 1995, S. 27.

²⁵ Plačiau žr. P. Kansanen, 1999, p. 26.

²⁶ P. F. M. Fointaine, 1986. Lietuviškai auditorijai šis tyrimas pristatomas šiose publikacijose: S. Stašaitis, 2002 a; B. Šetkus, 2014.

torijai skirtų tekstų. Stanislovo Stašaičio²⁷ ir B. Šetkaus²⁸ tyrimai rodo, kad XX a. Lietuvoje (beje, kaip ir gretimose šalyse) vyravo istorijos mokymo / dėstyimo metodikos terminas ir jos kaip pedagogikos subdisciplinos samprata. Mokymas suvoktas kaip vien formalioje, institucinėje aplinkoje vykstantis procesas. Poniaiva kelia tai, kad (istorijos) mokymo / dėstyimo metodikos apibrėžimas yra identiškas pateiktam (istorijos) didaktikos apibrėžimui. Antai 1971 m. lietuviškai išverstoje Aleksejaus Vagino „Istorijos dėstyimo vidurinėje mokykloje metodikoje“ metodika apibrėžiama kaip mokslinė disciplina, kuri nagrinėja istorijos dėstyimo mokykloje turinio, organizavimo ir metodų klausimus²⁹. Lietuvoje prie istorijos didaktikos termino pereita po 1990 m. Tačiau minėti lietuvių didaktai S. Stašaitis ir B. Šetkus, užsimindami apie posūkį nuo istorijos mokymo metodikos link istorijos didaktikos, termino pakeitimo priežasčių nekommentuoja. Lieka neaišku, ar pokyčius inspiravo didaktikos termino mada, ar / ir disciplinos pažinimo objekto permąstymas? Žvelgdami į nepriklausomybės laikais pasirodžiusius negausius (istorijos) didaktikai skirtus tekstus matome, kad šis terminas suvokiamas skirtingai. Vieni (B. Šetkus, Leonas Jovaiša) tarp (istorijos) didaktikos ir (istorijos) mokymo metodikos disciplinos nemato jokių ar reikšmingesnių skirtumų. B. Šetkaus požiūriu, istorijos didaktika – tai, kas anksčiau vadinta istorijos mokymo metodika³⁰. Lietuviškosios edukologijos pradininkas L. Jovaiša teigia, kad „ats-

kiro mokomojo dalyko dėstyimo didaktika vadinama metodika“³¹. S. Stašaitis³², A. Bumblauskas³³ šių sąvokų netapatina. S. Stašaitis, tiesa, smulkiau neaiškina, istorijos mokymo metodiką suvokia kaip vieną iš istorijos didaktikos tyrimo sričių, o A. Bumblauskas šiuolaikinės istorijos didaktikos pažinimo objektu laiko istorinės sąmonės tyrimą. Tad kas sąlygojo alternatyvų požiūrį į istorijos didaktikos discipliną?

2. „Lemtinga“ pažintis su vokiškąja istorijos didaktika arba posūkis istorinės sąmonės link

Impulsą naujai suvokti istorijos didaktikos turinį, jos santykį su akademinė ir mokykline istorijomis davė lietuvių istorikų (pirmiausia A. Bumblausko) pažintis su Vokietijos Bielefeldo universiteto profesoriu J. Rūsenu³⁴ ir nuo septinto–aštunto dešimtmečio tuometinėje Vakarų Vokietijoje pradėta plėtoti istorijos didaktikos samprata. Kaip rodo įvairių šalių tekstų analizė, septintu–aštuntu dešimtmečiais kalbos apie istorijos (mokymo) krizę buvo būdingos ne tik Didžiajai Britanijai, JAV, bet ir tuometinei Vakarų Vokietijai³⁵. Tai paskatino permąstyti istorijos (ir kartu istorijos mokslo) vaidmenį visuomenėje ir pateikti kiek kitokią istorijos didaktikos disciplinos sampratą. Tradicinę istorijos didaktikos sampratą J. Rūsenas apibrėžė taip: „<...> ji iš esmės neturi nieko bendra su istorikų vei-

²⁷ S. Stašaitis, 2002 a, p. 6.

²⁸ B. Šetkus, 2014, p. 38.

²⁹ A. Vaginas, 1971, p. 4.

³⁰ B. Šetkus, 2014, p. 38.

³¹ L. Jovaiša, 2007, p. 56.

³² S. Stašaitis, 2002 a, p. 7–8.

³³ A. Bumblauskas, 1997, p. 62–63.

³⁴ Apie šį mokslininką ir jo esmines idėjas visų pirma žr. Z. Norkus, 2005; J. L. Fernandez, 2018.

³⁵ Plačiau apie tai žr. J. Fitzgerald, 1983; J. Rūsenas, 1997, p. 17–20.

kla jų pačių disciplinoje <...>. Ši nuomonė yra visiškai klaidinga. Apeinamos tikrosios problemos, susijusios su istorijos mokymu si ir mokymu bei su istorijos didaktikos ir istorijos tyrinėjimo santykiu.³⁶ Septintą–aštuntą dešimtmečius Vakarų Vokietijoje jis įvardija kaip naują istorijos sąjūdį, siekiantį naujai apmąstyti istorijos tyrimo sąsajas su gyvenimo praktika, o kartu ir edukacija³⁷. Dėmesio centre atsidūrė istorinės sąmonės fenomenas, kuris aiškintas kaip praeities, dabarties, ateities susiejimas prasminiu ryšiu, kitaip – *daugiachronologijos supratimas* (angl. *understanding of multi-chronology*)³⁸. Istorijos didaktikos teoretikams dėmesį nukreipus į istorinės sąmonės fenomeną, suvokta, kad istorijos didaktika (dėl svarstomų klausimų) yra labiau istorijos mokslo, o ne pedagogikos subdisciplina³⁹.

Kad istorijos mokymo(si) tyrinėtojų gravitacija istorinės sąmonės problemų link nebuvo būdinga vien Vokietijai, rodo kitų šalių patirtis. Svarų indėlių į istorinės sąmonės (ypač istorinio mąstymo) pažinimą įnešė tokių Didžiosios Britanijos, JAV ir Kanados mokslininkų kaip Peterio Lee, Alarico Dickinsono, Rosalynos Ashby, Samo Wineburgo, Jameso Vosso, Peterio Seixaso ir kt. tyrimai⁴⁰. Anot švedų tyrinėtojo Roberto Thorpo, istorinės sąmonės konceptas atėjo į Švediją iš Vakarų Vokietijos per Daniją devinto dešimtmečio pradžioje. Jo teigimu, istorinės sąmonės

konceptas Švedijos istorijos didaktikoje ir istorijos edukacijoje svarbiausią vietą užėmė nuo 1994 m., kai mokymo programoje istorinės sąmonės formavimas tapo svarbiausiu tikslu mokant istorijos mokykloje⁴¹. Skirtingai nei švedams, Lietuvos istorikams, naujausias istorijos didaktikos idėjas perėmusiems tiesiai iš Vokietijos, tam neprireikė dešimties metų⁴². Nuo 1993 m. pradedami moksleivių istorinės sąmonės tyrimai. Pirmuoju laikytinas tyrimas „Moksleivių istorinės sąmonės struktūra ir formavimosi ypatumai“⁴³. 1994–1995 m. dalyvaujama lyginamajame Europos jaunimo istorinės sąmonės tyrime „Jaunimas ir istorija“⁴⁴. 1994 m. bendrosios istorijos programos projekte pagrindiniu istorijos mokymo tikslu įvardijama pagalba mokiniams formuoti istorinę sąmonę⁴⁵. Tas tikslas perrašomas ir kitų istorijos programų preambulėse. Nuo 1995 m. organizuojamos ne tik tarptautinės ir tarpdisciplininės konferencijos, kurių viena iš problemų – istorijos mokslo ir visuomenės istorinės sąmonės sąlyčiai, bet ir Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos iniciatyva parengiama programa „Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui“⁴⁶. Tuo pat metu lietuviškoje historiografijoje pradeda

⁴¹ Plačiau žr. R. Thorp, 2014, p. 15–17.

⁴² Tiesa, tai, kad susidomėjimas istorine sąmone Lietuvoje gana greitai nuslopo ir bent mokyklų praktikoje liko nerealizuojama siekiama, tikėtina, sietina su Edvardo Gudavičiaus atskleistu „pastumtos kortų kaladės“ dėsnium – greitos recepcijos pasekmė yra paviršutiniškumas. Plg. E. Gudavičius, 1997.

⁴³ Sociologinio tyrimo „Moksleivių istorinės sąmonės struktūra ir formavimosi ypatumai“ rezultatai.

⁴⁴ Žr. M. Angkvik, B. von Borries, 1997; I. Štutienė, 1996 a; I. Štutienė, 1996 b; A. Poviliūnas, 1998.

⁴⁵ Bendrosios programos: Istorija, 1994, p. 231.

⁴⁶ Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui, 1998.

³⁶ J. Rūsenas, 1997, p. 14.

³⁷ Žr. J. Rūsenas, 1997, p. 19.

³⁸ Žr. R. Thorp, 2014, p. 31.

³⁹ Ankstyvasias diskusijas dėl istorijos didaktikos pažinimo objekto ir mokslinio statuso reprezentuoja: K. E. Jeismann, 1977, S. 13–15; J. Rūsen, 1982, S. 146–147; J. Rohlfes, 1986, S. 15–20; J. Rūsenas, 1997, p. 14–27.

⁴⁰ Šių tyrimų apžvalgą žr. A. Körber, 2015, S. 19–20.

mi Lietuvos visuomenės istorinės sąmonės skirtingais istoriniais laikotarpiais tyrimai. Jie pirmiausia sietini su istorikų A. Bumblausko⁴⁷, Alvydo Nikžentaičio⁴⁸, Nerijaus Šepečio⁴⁹ moksliniais darbais. Tikėtina, kad šių bei kitų istorikų tyrimai⁵⁰ lėmė, kad iki tol daugiau Lietuvos (istorijos) filosofų svarstytos visuomenės istorinės sąmonės problemos ilgainiui tapo integralia Lietuvos istorijos tyrimų dalimi.

Istorinės sąmonės fenomeno suaktualinimo kontekstuose 1997 m. VU Istorijos fakultete istorijos magistro studijose atsiranda „Istorijos didaktikos“ dalykas⁵¹. Jame, daugiausia remiantis vokiečių istorijos didaktikos tyrinėtojais, siekta atskleisti didaktinę (kitaip – komunikatyviąją, socialinę) istorijos diskurso prigimtį, aptarti akademinės istorijos ir istorijos didaktikos problemas. Remdamiesi kurso aprašu galime daryti prielaidą, kad mokymo mokykloje klausimai šiame dėstomame dalyke vaidino šalutinį vaidmenį. 2000 m. „Istorijos didaktikos“ dalykas perkeliamas į bakalaurą Kultūros istorijos ir antropologijos studijų programą⁵². Atkreiptinas dėmesys į tai, kad didaktinis Lietuvos istorijos matmuo praktiniu lygmeniu kurį laiką buvo svarstomas kitame istorijos magistro kurse – „Lietuvos

istorijos didaktinės problemos“⁵³. Čia šalia Lietuvos istorijos sintezių, televizijos laidų buvo analizuojami ir mokykliniai vadovėliai. Pažymėtina, kad, vertindami vokiškosios istorijos didaktikos teorinius pagrindus, VU istorikai nebuvo išskirtiniai. Vokiečių istorijos didaktas Bodo von Borriesas teigia, kad vokiškoji istorijos didaktika dėl jos aukšto teorinio lygio yra itin vertinama tarptautiniu mastu (ypač gretimose šalyse: Skandinavijoje, Nyderlanduose, Vidurio ir Rytų Europoje). Šios didaktinės minties menkesnį žinomumą prancūzakalbėse ir anglakalbėse šalyse jis sieja su kalbiniu barjeru ir šių tyrimo tradicijų internacionalumo stoka⁵⁴. Tačiau tarptautiniuose vokiškosios istorijos didaktikos aktualinimo kontekstuose svarbu matyti lietuvišką specifiką – kaip ne kartą teigė A. Bumblauskas, dėmesys šiuolaikinei istorijos didaktikai (kaip, beje, ir istorijos teorijai) pirmiausia atsirado ne dėl poreikio gerinti mokyklinės istorijos situaciją, o dėl siekio atnaujinti istorijos mokslą, atsigręžiant į visuomenės interesus įveikti jo istoristinį pasitenkinimą pačiu savimi⁵⁵.

3. Nuo istorinės sąmonės link istorinės kultūros

XX a. paskutiniais dešimtmečiais vokiškojoje istorijos didaktikoje dėmesio centras nuo istorinės sąmonės krypsta kitų

⁴⁷ Žr., pavyzdžiui: A. Bumblauskas, 1998; A. Bumblauskas, 1999; A. Bumblauskas, 2000.

⁴⁸ A. Nikžentaitis, 2000.

⁴⁹ Žr. N. Šepetys, 2002; N. Šepetys, 2006.

⁵⁰ Beje, kai kurių VU Istorijos fakulteto mokslininkų preferencijos istorinės sąmonės ir istorinės kultūros konceptams sulaukė viešos kritikos: V. Safronovas, 2007.

⁵¹ E. Ževžikova. Istorijos didaktika. Dalyko aprašas, 1997 m. in: Vilniaus universiteto Teisės departamento Teisėkūros skyriaus Dokumentų valdymo poskyris. F. 856, ap. 24, l. 48.

⁵² E. Ževžikova. Istorijos didaktika. Dalyko aprašas, 2000 m. in: Vilniaus universiteto Teisės departamento Teisėkūros skyriaus Dokumentų valdymo poskyris. Bylos Nr. 88.

⁵³ A. Bumblauskas. Lietuvos istorijos didaktinės problemos. Dalyko aprašas, 1997 m. in: Vilniaus universiteto Teisės departamento Teisėkūros skyriaus Dokumentų valdymo poskyris. F. Nr. R 856, p. Nr. 24, l. 54. Šio kurso turinys vėliau buvo sujungtas su kitu kursu ir virto „Lietuvos istorijos teorinių ir didaktinių problemų“ dalyku.

⁵⁴ B. von Borries, 2007, S. 87.

⁵⁵ Plačiau žr. A. Bumblauskas, 1997; Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui, 1998, p. 19.

pažinimo kryptį link. Viena jų – istorinė kultūra, kurios teorijos pradžia siejama su 1988 m. J. Rūseno tyrimu, skirtu istorinių muziejų didaktikai⁵⁶. Šio tyrinėtojo nuomone, nuo istorinės sąmonės iki istorinės kultūros yra tik mažas žingsnis. „Jeigu atidžiau išnagrinėtume vaidmenį, kurį istorinė sąmonė vaidina visuomenės gyvenime, tai jis atrodytų kaip iš principo savita kultūrinė veikmė, kuri paliečia ir veikia kone visas žmogaus gyvenimo sritis. Tai-gi istorijos kultūrą galima apibrėžti kaip praktiškai veiksmingą istorinės sąmonės artikuliaciją visuomenės gyvenime.“⁵⁷

Istorinės kultūros tyrinėtojų teigimu, šiai kultūrai būdingas tam tikras tinkliškumas – ji apima įvairias istorijos reprezentavimo formas, sritis, strategijas (istorinis kinas, televizija, vadovėliai, historiografija, sakytinė istorija, šventės, ritualai, visuomeninės praktikos, paminklai ir urbanistinė aplinka, praeities artefaktai ir t. t.)⁵⁸. Istorijos didaktas Hansas-Jürgenas Pandelis kalba apie istorinę kultūrą kaip įvykio kultūrą (vok. *Eventkultur*). Istorinė kultūra gyvena įvykiais, kurie čia ir dabar vyksta, dalykais, dėl kurių šiandien yra ginčijamasi, filmais, apie kuriuos šiandien yra diskutuojama. Šie *įvykiai* atsispindi visose medijose, o po trumpo blykstelėjimo nusėda mokslinėse knygosė⁵⁹. Kita vertus,

istoriniai įvykiai istorinėje kultūroje „keliauja“ per įvairias medijas, dėl to istorija pakinta. Medijos transformuoja mūsų įprastus istorijos suvokimo būdus, laužo įprastą istorijos pavaizdavimo konvencijas. Istorinės kultūros tyrinėtojas Fernando Sánchezas Marcosas atkreipia dėmesį į tai, kad istorinė kultūra nėra sustabarėjusi praeities reprezentavimo sistema. Tai greičiau dinamiškas socialinio dialogo procesas, kuriame praeities interpretacijos yra skleidžiamos, dėl jų vedamos derybos ir diskusijos. Jo manymu, socialinės derybos dėl praeities leidžia suprasti dabarties socialines dilemas ir atskleidžia, kurios iš jų yra politiniai ir vertybiniai klausimai⁶⁰.

Ką istorinės kultūros tyrimai duoda istorijos didaktikai? Kaip teigia J. Rūsenas, istorinės kultūros kategorija išplečia istorijos didaktikos horizontą – nors ji išsiveržė iš siauro mokyklinės istorijos lauko, nepakankamai atkreipė dėmesį į tas gyvenimo aplinkybes, kuriomis formuojasi ir veikia istorinė sąmonė. Istorinė kultūra, apimdama istorinės sąmonės fenomeną, mato ne vien tik istorinio orientavimosi kognityvius procesus, kurie yra istorijos didaktikos interesų pirmame plane⁶¹. Istorinės kultūros studijose ne mažiau (o gal ir labiau) svarbūs yra politiniai bei etiniai ir estetiniai istorinio orientavimosi dėmenys. Prie jų aktualinimo prisidėjo postmodernistinės idėjos ir XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje prasidėjęs istorijos mokslo persiorientavimas nuo istorinio socialinio (vok. *Historische Sozialwissenschaft*) prie istorinio kultūros mokslo (vok. *Historische Kulturwissenschaft*)⁶².

⁵⁶ Žr. visų pirma: H.-J. Pandel, 2013, S. 164. Minėtas J. Rūseno tyrimas: J. Rūsen, 1988.

⁵⁷ J. Rūsenas, 2007, p. 81. Tačiau J. Rūsenas pabrėžia, kad yra problemiška savitą kultūrinį aktyvumą ir jo pasireiškimus, kuriuos apima *istorinės kultūros* terminas, aprašyti per istorinės sąmonės procedūras, nes *istorinės sąmonės* sąvoka labiau pabrėžia subjektyvų aktyvumą, priešingą „istorijos“ kaip sąmonės turinio objektyvumui. Jo manymu, istorinės kultūros atveju yra tinkamesnis pasakymas „istorinis atsiminimas“ (vok. *historische Erinnerung*). Žr. J. Rūsenas, 2007, p. 81–82.

⁵⁸ Plačiau žr. J. Rūsenas, 2007; H.-J. Pandel, 2013, S. 165–169.

⁵⁹ Žr. H.-J. Pandel, 2013, S. 169–171.

⁶⁰ Plačiau žr. F. S. Marcos.

⁶¹ J. Rūsen, 1994, S. 236.

⁶² Plačiau apie tai žr. J. Rūsenas, 2007; Z. Norkus, 2005; H.-J. Pandel, 2013, S. 34–35.

Visgi vokiečių istorijos didaktų teiginiai rodo, kad istorinės kultūros tyrimai nelen-gvai skinasi kelią į istorijos mokymo(si) praktiką. Istorijos didaktas Andreasas Körberis teigia, kad istorinės kultūros, viešosios atminties ir atminimo reiškiniai turi atsirasti istorijos mokymo(si) procesuose. Istorijos mokymosi tikslu laikoma ne tik specifinė praeities interpretacija, bet ir tokie gebėjimai, kurie leidžia mokiniui naudoti savo istorinį mąstymą už mokyklos ribų, t. y. skirtinguose kontekstuose, kitose socialinėse grupėse ir ateityje, kai pasaulis bus pasikeitęs ir kils naujų klausimų⁶³. Kaip rašo H.-J. Pandelis, kol kas istorijos pamokoje į istorinę kultūrą žiūrima instrumentiškai – antai, filmai ir muziejai istorijos ugdymo procese naudojami tik tam, kad pagilintų mokymo planuose nurodytas žinias. Jo manymu, istorijos pamoka turi atverti žvilgsnį ir į tai, kas kontrafaktiška, kita, nėra patvirtinta. Istorinės kultūros aktualijų ar *įvykių* kontekstualizavimas leistų mokiniams, esant kontroversiškų argumentų, patiems priimti savąjį sprendimą, analizuoti ne faktus (kas teisinga, o kas ne), o būdą, kaip šie faktai kūrėjo yra pavaizduojami, įtraukti formos recepcijos visuomenėje klausimus. Kita vertus, H.-J. Pandelis siūlo mokinius supažindinti su *dabartinės* istorinės kultūros pavidalais, nes praeities istorinės kultūros pavidalai – tai veikiau istorijos šaltinis, kuris atspindi kito laikotarpio dvasią⁶⁴.

Kita istorijos didaktikos kryptis, apimanti istorinės sąmonės ir istorinės kultūros dėmenis mokyklinėje istorijoje, – tai į kompetencijas orientuotas istorijos mokymas. A. Körberis mano, kad, pasitelkus kompetencijų sąvoką, galima istorinę są-

monę diferencijuoti į procedūrinius, statiškus, pažintinius ir afektyvius dėmenis. Ši su istorine sąmone susijusi kompetencijų visuma turėtų moksleiviams padėti įgyti tokių gebėjimų, įgūdžių ir žinių, kurie įgalintų juos dalyvauti pliuralistinėje istorinės ir atminties kultūros visuomenėje⁶⁵.

Ar galima būtų teigti, kad į kompetencijas orientuota vokiškosios istorijos didaktikos kryptis sietina su disciplininių procedūrų akcentavimu, o dėmesys istorinei kultūrai – su postmodernia kritika (remiantis P. Seixaso išskirtomis istorijos mokymo(si) orientacijomis⁶⁶)? Pasitelkus B. von Borrieso argumentus, atsakymas būtų neigiamas. Šio istorijos didakto neįtikina P. Seixaso istorijos mokymo(si) orientacijų supriešinimas. Jis mano, kad postmodernioji kritika arba istorinės kultūros refleksija (vok. *reflexiv – geschichtskulturellen Ansatz*) – tai nuosekli disciplininio požiūrio pasekmė. Šiuo atveju kritika ir daugiaperspektyvumas yra nukreipti ne į tradicinius istorijos šaltinius, bet į istorinės kultūros formas, orientacijas, artikuliacijas⁶⁷.

4. Vokiškosios istorijos didaktikos recepcija istorijos studijose: paskirties ir turinio paieškos

Minėti struktūriniai pokyčiai vokiškojoje istorijos didaktikoje buvo recipuojami nuo 2003 m. istorijos didaktikos dalyke remiantis VU Istorijos fakulteto Kultūros istorijos ir antropologijos studijų programa. Fakultetui perėjus nuo dalykinio prie modulinio

⁶³ Žr. A. Körber, 2015, S. 27.

⁶⁴ Žr. H.-J. Pandel, 2013, S. 172–177.

⁶⁵ A. Körber, 2015, S. 34–35.

⁶⁶ Apie tai žr. P. Seixas, 2000, p. 19–37. Šios orientacijos lietuviškai auditorijai yra pristatytos: R. Šermukšnytė, 2017.

⁶⁷ Žr. B. von Borries, 2007, S. 71.

mokymo, 2012 m. Kultūros istorijos ir antropologijos studijų programoje atsiranda atskiras istorijos didaktikos modulis. Šis modulis – tai valandų skaičiumi gerokai padidėjęs (nuo 64 val. iki 150 val.), tačiau esminius istorijos didaktikos dalyko struktūrinius elementus išlaikęs kursas. Kyla klausimas, kaip istorijos didaktika siejasi su kultūros istorijos ir antropologijos studijų programa, kurioje daugiausia dėmesio turi būti skiriama kultūros istorijai, istorinei ir kultūrinei antropologijai, istorikai, tapatybėms ir taikomajai istorijai⁶⁸? Pagrindinis istorijos didaktikos modulio tikslas – supažindinti studentus su istorijos mokymosi ir sklaidos teoriniais pagrindais bei iliustruoti jų reikšmę įvairiose istorinės kultūros srityse. Atrodytų, kad jame teikiamos žinios ir gebėjimai turėtų sietis su taikomųjų studentų kompetencijų ugdymu⁶⁹. Tačiau ar taip yra iš tiesų?

Pagrindinės modulio temos yra trys⁷⁰. Pirmoji – teoriniai ir empiriniai istorinės

⁶⁸ Žr. Įžanga: kultūros istorijos ir antropologijos studijų programos apžvalga, 2012, p. 6.

⁶⁹ Pažymėtina, kad vokiškosios istorijos didaktikos kaip dalyko / modulio teorinio pagrindo pasirinkimu Istorijos fakultetas nėra unikalus. 2008–2009 m. Laisvajame Berlyno universitete ir Naujausių laikų tyrimų centre Potsdame buvo pradėta vykdyti Viešosios istorijos (angl. *Public History*) magistro programa, ruošianti akademinį tyrimų perteikimo visuomenei specialistus. Vienas iš šios programos modulių – „Istorijos mokymas ir istorinė kultūra“. Teoriniu pagrindu čia pasirinkta istorijos didaktika. Programoje rašoma, kad šį modulį išklaušę studentai: žinos teorinius, empirinius, pragmatinius istorijos didaktikos tyrimo laukus; supras istorijos didaktikos kaip istorijos mokslo subdisciplinos reikšmę; bus susipažinę su didaktinėmis istorinės kultūros teorijomis ir galės įvertinti jų aktualumą studijų praktikos metu. Plačiau žr. Studienordnung für den Masterstudiengang Public History des Fachbereichs Geschichts- und Kulturwissenschaften der Freien Universität Berlin. Už šią informaciją esame dėkingi prof. A. Bumblauskui.

⁷⁰ Plačiau Istorijos didaktikos modulio aprašą žr. R. Šermukšnytė, I. Šutinienė, S. Kulevičius, 2012.

sąmonės tyrimai. Čia daugiausia stengiamasi supažindinti su žymiausiomis istorinės sąmonės teorijomis bei užsienyje ir Lietuvoje atliktais reikšmingiausiais empiriniais tyrimais, jų metodologijomis bei išvadamis. Viena iš problemų – santykio tarp sąvokų *istorinė sąmonė* ir *socialinė / kolektyvinė / kultūrinė atmintis* eksplikavimas. Kaip teigia istorijos didaktikos modulio viena iš kūrėjų ir dėstytojų sociologė Irena Šutinienė, „atminties ir istorinės sąmonės sąvokų skirtumus daugiausia apibūdintų skirtingos disciplinos ir tyrimų tradicijos, bet empiriniai abiejų referentai daugeliu atžvilgių yra tie patys ir daugelis Bielefeldo mokyklos tyrėjų nusakomų istorinės sąmonės, istorinės atminties, atsiminimo sąvokomis reiškinių tiriami atliekant ir socialinės / kolektyvinės atminties tyrimus, įvardijant kitomis apibrėžtimis“⁷¹. Visuomenės empiriniuose tyrimuose dažniau vartojamos ne *istorinės sąmonės*, o *atminimo, atminties* sąvokos (kurioms daugiausia dėmesio skiriama kitame Kultūros istorijos ir antropologijos studijų programos modulyje „Atminties kultūra ir istorijos politika“⁷²). Todėl istorijos didaktikos modulio turinyje ilgainiui susitelkta į mokytojų ir moksleivių istorinės sąmonės ir mokymo(si) problemų tyrimų aptarimą. Taip buvo susiaurintas empirinių istorinės sąmonės tyrimų laukas. Kita su istorinės sąmonės teminiu bloku susijusi problema – studentų pažintis su istorine sąmone apsiriboja kitų tyrimais, jie patys nemokomi atlikti tokio pobūdžio tyrimus. Taigi taikomosios kompetencijos nėra ugdomos.

⁷¹ I. Šutinienė, 2012, p. 251.

⁷² Plačiau apie modulį „Atminties kultūra ir istorijos politika“ žr. A. Nikžentaitis, R. Čepaitienė, I. Šutinienė, 2012.

Antroji istorijos didaktikos modulio tema – istorinės kultūros studijos. Čia ir vėl kilo pavojus, kad bus dubliuojamas modulio „Atminties kultūra ir istorijos politika“ turinys. To priežastis – istorinės kultūros teorijoje bei atminties kultūros teorijoje neatskleistas vienos santykis su kita, o kartais vartojant skirtingas sąvokas (istorinė / atminties / atminimo kultūra) tiriami tie patys fenomenai. Kaip minėta, istorinė kultūra apima praeities reprezentavimą daugybe aspektų, todėl daugiausia dėmesio modulyje sutelkiama į regimuosius ir patiriamuosius praeities raiškos būdus, ypač – į istorijos pateikimą ir mokymą(si) per paveldą. Paveldas priešpriešinamas „žodžių kalbos“ įkalintai⁷³, objektyvistinei, „nuprasmintai“ lietuviškajai mokyklinei istorijai, o tiksliau, jos pagrindiniam reprezentantui – istorijos vadovėliui. Kaip teigia istorijos didaktikos modulio vienas iš kūrėjų ir dėstytojų paveldosaugos specialistas Salvijus Kulevičius, „istorijos didaktikai parankus paveldo edukacijos ir paveldo perteikimo (interpretavimo) sukauptas praktinis patyrimas. O pati istorijos didaktika paveldo edukaciją papildoma naujais teoriniais kontekstais“⁷⁴. Studentų taikomosios kompetencijos ugdomos rengiant paveldo edukacijos projektą. Tačiau vėlgi tenka konstatuoti, kad apsiribojimas paveldo klausimais gerokai susiaurina studentų istorinės kultūros suvokimą ir nuskurdira istorijos didaktikos modulio turinį.

Trečioji istorijos didaktikos modulio tema – istorijos mokymo(si) problemos lietuviškuose sociokultūrinuose, sociopolitiniuose, istoriografiniuose, teorinės didaktikos kontekstuose. Tai istorijos mokymo(si) tikslų ir turinio, juos apibrėžiančių ugdymo

programų, istorijos vadovėlio santykių su istoriografija ir ideologija ir pan. problemų svarstymai. Visa tai studentų turi būti pritaikyta istorijos vadovėlio analizės užduotyje. Manytina, kad šiuos „mokyklinės istorijos pagrindus“ privalu išmanyti istorijos studentams, ateityje, galbūt, dirbsiantiems istorijos ugdymo turinio formavimo, ekspertavimo, mokymo priemonių rašymo, recenzavimo ar tyrimo srityse. Visgi studentams, neįgyjantiems pedagogo kvalifikacijos, kyla daug abejonių dėl mokyklinės istorijos problemų išmanymo ir analizavimo tikslingumo.

Galiausiai tenka konstatuoti ir pačių istorijos didaktikos modulio kūrėjų ir dėstytojų abejones dėl istorijos didaktikos aktualumo istorijos (ne pedagogikos) studijose. XX a. paskutiniame dešimtmetyje dalies Lietuvos istorikų dėmesys vokiškajai istorijos didaktikai kilo iš poreikio modernizuoti istorijos mokslą, o nūnai tokio poreikio neliko. Lietuviškoje istoriografijoje galima atrasti įvairių krypčių, kurių vienos tęsia istoristinę ar tautinę tradicijas, kitos recipuoja Vakarų humanitarinių ir socialinių mokslų teorines ir metodologines naujoves, trečios ieško savojo kelio. Tad atrodytų, kad vokiškosios istorijos didaktikos idėjos atliko tam tikrą vaidmenį atnaujinant Lietuvos istorijos mokslą. Tai skatina kelti klausimą apie kitokį šių idėjų vaidmenį Lietuvoje: galbūt solidus vokiečių didaktinis įdirbis galėtų tapti vienu iš impulsų modernizuoti lietuviškąją mokyklinę istoriją?

Baigiamosios pastabos

Lietuvoje gaji praktika, kad akademiniai istorikai nelabai domisi mokymo(si) klausimais, o konceptuales mokymo(si) klausimus svarsto edukologai, neretai neįžvelgiantys istorijos mokymo(si) specifikos.

⁷³ Apie vaizdinės kultūros funkcionavimą kartu su žodine kalba plačiau žr. R. Šermukšnytė, 2014.

⁷⁴ S. Kulevičius, 2012, p. 265.

Lietuviškai istorijos didaktikos disciplinai reikia impulsų, lemiančių šios disciplinos persiorientavimą link konceptualių problemų svarstymo. Tokį potencialą turi vokiškoji istorijos didaktikos programa, kurios pradžia siejama su XX a. septintu–aštuntu dešimtmečiais. Lyginamieji tyrimai rodo, kad vokiškoji istorijos didaktika yra vertinama ir recipuojama visų pirma kultūros ir erdvės požiūriu Vokietijai artimose šalyse. Pasitelkdama istorinės sąmonės, istorinės kultūros kategorijas istorijos mokymą(si) ji traktuoja kaip kasdienės komunikacijos dalį, neatsiejamą žmogaus gyvenimo praktikos dėmenį. Tokia plati istorijos mokymo(si) samprata verčia abejoti šio straipsnio įvade minėtoje B. Šetkaus publikacijoje „Istorijos

didaktika Lietuvoje: jos raida ir nūdiena“ pasirinkta pozicija. Ji nusakoma taip: „<...> orientuotis tik į tą istorijos didaktikos sritį, kuri glaudžiai susijusi su istorijos mokymu bendrojo lavinimo mokykloje.“ Jeigu istorijos mokymas(is) mokykloje, kaip rodo šis tyrimas, tėra tik sala istorijos suvokimo, patyrimo ir mokymo(si) jūroje (H.-J. Pandelis), tai ar įmanoma ir reikia istorijos mokymo mokykloje tyrimus išgryninti, apsaugoti, atriboti nuo istorinės sąmonės, istorinės kultūros, atminties ir pan. studijų? Kaip rodo vokiškosios istorijos didaktikos pavyzdys, šių tyrimo sričių sinergija gali esmingai prisidėti prie mokyklinio istorijos dalyko atnaujinimo kontrafaktiniais, emociniais, estetiniais, etiniais ir pan. aspektais.

BIBLIOGRAFIJA

Angkvik M., Borries von B., 1997 – M. Angkvik, B. von Borries / Eds., *Youth and History: A Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes among Adolescents*, Hamburg: Korber Stiftung, 1997, vol. A, B.

Becher U., Bumblauskas A., Rüsenas J., 1998 – Ursula Becher, Alfredas Bumblauskas, Jörn Rüsenas, sudarytojai, *Istoriografija ir atvira visuomenė* (Tarptautinės mokslinės konferencijos Vilniaus universiteto Istorijos fakultete medžiaga 1996 09 24–29), Vilnius: Vilniaus universitetas, 1998.

Bendrosios programos: Istorija, 1994 – „Bendrosios programos: Istorija“, in: *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos: projektai*, sudarytojai M. Lukšienė, Ž. Jackūnas, D. Kuolys, Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras, 1994, p. 231–251.

Borries von B., 2007 – Bodo von Borries, „Angloamerikanische Lehr-/Lernforschung – ein Stimulus für die deutsche Geschichtsdidaktik?“, in: *Neue geschichtsdidaktische Positionen* / Hg. Marko Demantowsky, Bernd Schönemann, Bochum/Freiburg: Projektverlag, 2007, S. 65–91.

Bumblauskas A., 2000 – Alfredas Bumblauskas, „Senasis Vilnius istorinės sąmonės perspektyvose“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2000, t. 8, p. 20–39.

Bumblauskas A., 1999 – Alfredas Bumblauskas, „Polonizacija Litvy jako problem w historiografii“, in: *Lithuania: kwartalnik poświęcony problemom europy Środkowo-Wschodniej*, 1999, nr 1/2, s. 44–46.

Bumblauskas A., 1998 – Alfredas Bumblauskas, „Lietuvių – žydų santykių istorijos problema istoriografinių paradigimų kontekste“, in: *Naujasis Židimys-Aidai: religijos, kultūros ir visuomenės gyvenimo mėnraštis*, 1998, Nr. 12, p. 49–55.

Bumblauskas A., 1997 – Alfredas Bumblauskas, „Akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirta“, in: *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika (Švietimo studijų sąsiuvinys Nr. 2)*, sudarytojas A. Poviliūnas, Vilnius: Solertija, 1997, p. 56–65.

Bumblauskas A., Poškienė J., 2012 – Alfredas Bumblauskas, Justina Poškienė, „Vilniaus universiteto diplomas: universalus pripažinimas, universalus išsilavinimas, o gal – universali galimybė rinktis?“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2012, t. 29, p. 163–175.

Bumblauskas A., Šepetytė N., 1999 – Alfredas Bumblauskas, Nerijus Šepetytė, sudarytojai, *Lietuvos sovietinė istoriografija: teoriniai ir ideologiniai kontekstai*, Vilnius: Aidai, 1999.

Fernandez J. L., 2018 – Juan L. Fernandez, „Story Makes History, Theory Makes Story: De-

veloping Rösen's Historik in Logical and Semiotic Directions“, in: *History and Theory*, 2018, vol. 57, no 1, p. 75–103.

Fitzgerald J., 1983 – James Fitzgerald, „History in the Curriculum: Debate on Aims and Values“, in: *History and Theory*, 1983, vol. 22, no 4, Beiheft 22: The Philosophy of History Teaching, p. 81–100.

Fontaine P. F. M., 1986 – Piet F. M. Fontaine, „What is History Didactics?“, [prieiga internetu], in: <file:///C:/Users/user/Downloads/Fontaine_History_Didactics%20(1).pdf>, [2017-02-07].

Gudavičius E., 1997 – Edvardas Gudavičius, „Pastumtos kortų kaladės“ dėsnis“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, t. 4, p. 35–43.

Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui, 1998 – *Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui*, pagrindinis teksto autorius – A. Bumblauskas, sudarytojas G. Dabašinskas, Vilnius: Kultūros paveldo institutas, 1998.

International conference „Teaching History at the University – Ideas, Problems and Challenges“, 2017 – *International conference „Teaching History at the University – Ideas, Problems and Challenges“*, November 15–16, 2017, Vilnius University, Program, [interaktyvus], in: <<http://www.if.vu.lt/naujienos/renginiai/1145-konferencija-istorijos-destymas-universitete-idejos-problemos-ir-issukiai>>, [2018-02-14].

Įžanga: kultūros istorijos ir antropologijos studijų programos apžvalga, 2012 – Įžanga: kultūros istorijos ir antropologijos studijų programos apžvalga, in: *Kultūros istorijos ir antropologijos bakalauro studijų programos moduliai ir temos: metodinė priemonė*, sudarytojai S. Kulevičius, J. Poškienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 5–8.

Jeismann K.-E., 1977 – Karl-Ernst Jeismann, „Didaktik der Geschichte. Die Wissenschaft von Zustand, Funktion und Veränderung geschichtlicher Vorstellungen im Selbstverständnis der Gegenwart“, in: *Geschichtswissenschaft: Didaktik – Forschung – Theorie* / mit Beiträge von Karl-Ernst Jeismann, Jörn Rösen, Rudolf Vierhaus / Hg. Erich Kosthorst, Karl-Ernst Jeismann, Göttingen: Vandenhoeck und Rupprecht, 1977, S. 9–33.

Jokubaitis A., 2007 – Alvydas Jokubaitis, „Politikos filosofijos tikslas“, in: *Problemos*, 2007, t. 72, p. 26–35.

Jovaiša L., 2001 – Leonas Jovaiša, *Edukologijos pradmenys: studijų knyga*, ketvirtasis pataisytas

ir papildytas leidimas, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001.

Jovaiša L., 2007 – Leonas Jovaiša, *Enciklopedinis edukologijos žodynas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.

Kansanen P., 1999 – Pertti Kansanen, „The Deutsche Didaktik and the American Research on Teaching“, in: *TNTEE [The Thematic Network on Teacher Education] Publications*, 1999, vol. 1, no 1, p. 21–35.

Körber A., 2015 – Andreas Körber, *Historical Consciousness, Historical Competencies – and beyond? Some Conceptual Development within German History Didactics*, Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung, 2015, [prieiga internetu], in: <http://www.pedocs.de/volltexte/2015/10811/pdf/Koerber_2015_Development_German_History_Didactics.pdf>, p. 1–56, [2018-01-11].

Komenskis J. A., 1975 – Janas Amosas Komenskis, *Rinkiniai pedagoginiai raštai*, Kaunas: Šviesa, 1975.

Kulevičius S., 2012 – Salvijus Kulevičius, „Paveldo edukacijos idėjų ir patirties panaudojimas istorijos didaktikoje“, in: *Kultūros istorijos ir antropologijos bakalauro studijų programos moduliai ir temos: metodinė priemonė*, sudarytojai S. Kulevičius, J. Poškienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 265–270.

Marcos Fernando Sánchez, – Fernando Sánchez Marcos, *Historical Culture*, [interaktyvus], in: <http://www.culturahistorica.es/historical_culture.html>, [2018-01-14].

Nikžentaitis A., Čepaitienė R., Šutinienė I., 2012 – Alvydas Nikžentaitis, Rasa Čepaitienė, Irena Šutinienė, „Atminties kultūra ir istorijos politika“, in: *Kultūros istorijos ir antropologijos bakalauro studijų programos moduliai ir temos: metodinė priemonė*, sudarytojai S. Kulevičius, J. Poškienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 220–245.

Nikžentaitis A., 2000 – Alvydas Nikžentaitis, *Witold i Jagiello = Władysław i Jagiello: polacy i litwini we wzajemnym stereotypie*, Poznań: Poznańskie Tow. Przyjaciół Nauk, 2000.

Norkus Z., 2005 – Zenonas Norkus, „Jorno Rūseno istorinės kultūros studijų teorinės idėjos“, in: *Problemos*, 2005, t. 67, p. 33–47.

Pandel H.-J., 2013 – Hans-Jürgen Pandel, *Geschichtsdidaktik. Eine Theorie für Praxis*, Schwalbach: Wochenschau Verlag, 2013.

Poviliūnas A., 2013 – Arūnas Poviliūnas, „Sociologinės įžvalgos sociologijos didaktikai“, in:

Sociologija. Mintis ir veiksmai, 2013, t. 2, Nr. 33, p. 190–204.

Poviliūnas A., 1998 – Arūnas Poviliūnas, „Lietuvos moksleivių istorinė sąmonė ir švietimo reforma“, in: *Istoriografija ir atvira visuomenė* (Tarptautinės mokslinės konferencijos Vilniaus universiteto Istorijos fakultete medžiaga 1996 09 24–29), sudarytojai U. Becher, A. Bumblauskas, J. Rüsen, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1998, p. 246–258.

Poviliūnas A., 1997 a – Arūnas Poviliūnas, sudarytojas, *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika* (Švietimo studijų sąsiuvinys Nr. 2), Vilnius: Solertija, 1997.

Poviliūnas A., 1997 b – Arūnas Poviliūnas, „Naujų istorijos didaktikos metmenų ieškant“, in: *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika* (Švietimo studijų sąsiuvinys Nr. 2), sudarytojas A. Poviliūnas, Vilnius: Solertija, 1997, p. 5–11.

Poviliūnas A., 1996 – Arūnas Poviliūnas, „Pilietinis ugdymas ar socialiniai mokslai?“, in: *Mokykla*, 1996, Nr. 4, p. 3–6.

Rese B., 1995 – Bernd Rese, *Didaktik im Museum. Systematisierung und Neubestimmung*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1995.

Rohlfes J., 1986 – Joachim Rohlfes, *Geschichte und ihre Didaktik*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1986.

Rüsen J., 1994 – Jörn Rüsen, *Historische Orientierung: über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden*, Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 1994.

Rūsenas J., 2007 – Jėrnas Rūsenas, „Kas yra istorijos kultūra?“, in: Jėrnas Rūsenas, *Istorika: istorikos darbų rinktinė*, iš vokiečių k. vertė A. Jankauskas, sudarytojas ir įvadė (Istorika ir istorijos kultūros studijos: Jėrno Rūseno idėjų bruožai, p. 11–36) autorius Z. Norkus, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 78–108.

Rūsenas J., 1997 – Jėrnas Rūsenas, „Istorijos didaktika Vakarų Vokietijoje: nauji istorijos tyrinėjimai savizinos link“, in: *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika* (Švietimo studijų sąsiuvinys Nr. 2), sudarytojas A. Poviliūnas, Vilnius: Solertija, 1997, p. 14–27.

Rūsenas J., 1988 – Jörn Rüsen, „Für eine Didaktik historischer Museen, Geschichte sehen“, in: *Beiträge zur Ästhetik historischer Museen* / Hg. J. Rüsen, W. Ernst, H. T. Grütter, Pfaffenweiler: Centaurus-Verlagsgesellschaft, 1988, S. 9–20.

Rūsenas J., 1982 – Jörn Rüsen, „Geschichtsdidaktische Konsequenzen aus einer erzähltheoretischen Historik“, in: *Historisches Erzählen. Formen und*

Funktionen / Hg. S. Quandt und H. Süßmuth, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1982, S. 129–170.

Safronovas V., 2007 – Vasilijus Safronovas, „Kaž tyrinėsimė – istorinę kultūrą ar atminimo kultūrą?“, in: *Kultūros barai*, 2007, Nr. 7, p. 2–6.

Seixas P., 2000 – Peter Seixas, „Schweigen! die Kinder! or, Does Postmodern History Have a Place in the Schools?“, in: *Knowing, Teaching & Learning History: National and International Perspectives*, Edited by Peter N. Stearns, P. Seixas, S. Wineburg, New York: New York University Press, 2000, p. 19–37.

Sociologinio tyrimo „Moksleivių istorinės sąmonės struktūra ir formavimosi ypatumai“ rezultatai, 1993 – *Sociologinio tyrimo „Moksleivių istorinės sąmonės struktūra ir formavimosi ypatumai“ rezultatai*. Viešosios nuomonės tyrimų centras prie Lietuvos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto, vadovė – I. Šutinienė, Vilnius, 1993. Mašinarštis.

Stašaitis S., 2002 a – Stanislovas Stašaitis, *Istorijos didaktika ir jos uždaviniai: įvadinė paskaita VPU istorijos specialybės studentams*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2002.

Stašaitis S., 2002 b – Stanislovas Stašaitis, „Istorijos didaktikos katedros veiklos dešimtmetis“, in: *Istorija*, 2002, t. 51, p. 93–97.

Studienordnung für den Masterstudiengang Public History des Fachbereichs Geschichts- und Kulturwissenschaften der Freien Universität Berlin – *Studienordnung für den Masterstudiengang Public History des Fachbereichs Geschichts- und Kulturwissenschaften der Freien Universität Berlin*, [interaktyvus], in: <http://www.geschkult.fuberlin.de/e/phm/studium/ordnungen/PHM_St2011.pdf>, [žiūrėta 2018-03-12].

Šaulauskas M. P., 2000 – Marius Povilas Šaulauskas, „Metodologiniai informacijos visuomenės studijų profiliai: vynas jaunas, vynmaišiai seni“, in: *Problemos*, 2000, t. 58, p. 15–22.

Šepetys N., 2002 – Nerijus Šepetys, *Molotovo–Ribbentropo paktas ir Lietuva: teorinės, istoriografinės ir istorinės problemos*. Daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilniaus universitetas, 2002.

Šepetys N., 2006 – Nerijus Šepetys, *Molotovo–Ribbentropo paktas ir Lietuva*, Vilnius: Aidai, 2006.

Šermukšnytė R., 2017 – Rūta Šermukšnytė, „Kam reikia mokyti(s) istorijos Lietuvos mokykloje? Tikslų analizė teorinės didaktikos kontekstuose“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2017, t. 39, p. 105–123.

Šermukšnytė R., 2014 – Rūta Šermukšnytė, „Informacija versus iliustracija: vaizdo naudojimo

normos ir praktika šiandieninėje Lietuvos istorinėje kultūroje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2013–1, 2014*, p. 121–142.

Šermukšnytė R., 2008 – Rūta Šermukšnytė, *Istorija, muziejus ir didaktinė perteikimo problema: metodinė priemonė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

Šermukšnytė R., Šutinienė I., Kulevičius S., 2012 – Rūta Šermukšnytė, Irena Šutinienė, Salvijus Kulevičius, „Istorijos didaktika“, in: *Kultūros istorijos ir antropologijos bakalauro studijų programos moduliai ir temos: metodinė priemonė*, sudarytojai S. Kulevičius, J. Poškienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 246–278.

Šetkus B., 2014 – Benediktas Šetkus, „Istorijos didaktika Lietuvoje: jos raida ir nūdiena“, in: *Istorija*, 2014, t. 96, Nr. 4, p. 38–64.

Šutinienė I., 2012 – Irena Šutinienė, „Empiriniai istorinės sąmonės tyrimai“, in: *Kultūros istorijos ir*

antropologijos bakalauro studijų programos moduliai ir temos: metodinė priemonė, sudarytojai S. Kulevičius, J. Poškienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 250–257.

Šutinienė I., 1996 a – Irena Šutinienė, „Jaunimas ir istorija“ (Europos lyginamasis paauglių istorinės sąmonės tyrimas)“, in: *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 18–20.

Šutinienė I., 1996 b – Irena Šutinienė, „Apie moksleivių istorinę sąmonę“, in: *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 9–11.

Thorp R., 2014 – Robert Thorp, *Historical Consciousness, Historical Media, and History Education*, Umeå / Falun, 2014.

Vaginas A., 1971 – Aleksejus Vaginas, *Istorijos dėstymo vidurinėje mokykloje metodika. Mokymo metodai. Pamokos teorija*, Kaunas: Šviesa, 1971.

Vaitkevičius J., 2001 – Juozas Vaitkevičius, *Istorinė (lyginamoji) didaktika*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2001.

WHY IS HISTORY DIDACTICS NEEDED IN HISTORY (NON-PEDAGOGIC) STUDIES?

Rūta Šermukšnytė

S u m m a r y

The purpose of this article is to answer the following question: why is history didactics needed in history (non-pedagogic) studies? The article begins with the existing definitions of the concepts of the didactics and history didactics as well as their statuses as academic disciplines. Further attention is paid to the German program of history didactics, an acquaintance with which has caused certain changes in the study programs at the Faculty of History of Vilnius University. The article concludes with a discussion of the reception of the German ideas in the studies of this faculty. The novelty of the article can be seen in the first attempt to scientifically legitimize the teaching of the history of didactics in history studies and to dispute the tradition, a popular one in Lithuania, of dissociating the research on teaching from the studies of historical consciousness, historical culture, memory etc. The article revealed that studies of history (non-pedagogy) can be substantially enriched by those history didactics that, with the help of the categories of historical consciousness and historical

culture, treat history teaching (learning) as a part of daily communication and as an integral aspect of human life practice. Such a concept is typical of the German program of history didactics, associated with the 1960s and 1970s. The German program of history didactics was chosen as a theoretical basis when constructing the subject of history didactics for the Master's Program in History (1997) of the Faculty of History in Vilnius University and when constructing the subject (later the module) of history didactics for the Bachelor's Program in Cultural History and Anthropology (2003, 2012). German theory presents not only the framework for subject/module themes but it also serves as a theoretical basis that allows to conceptually combine the problems of historical consciousness, academic history, historical culture and school history. It is likely that the concept of history didactics, which goes beyond the school limits, will eventually return the consideration of conceptual issues to the discipline of Lithuanian history didactics.

*Iteikta 2018 03 27
Parengta skelbti 2018 05 25*